

PÁL ÁGNES:^{*}

A BÁNSÁG FÖLDRAJZOS SZEMMEL

THE BANSAG REGION FROM THE PERSPECTIVE OF A GEOGRAPHER

ABSTRACT

This survey is to offer a brief insight into the past and the present of Bánság, a region, which used to represent a highly valued social, economic and cultural area in the Carpathian Basin. On the other hand we do not undertake the task of offering a historical analysis, since historical considerations belong to the realm of historians. Instead, starting from the very roots, we intend to outline the present, and, possibly some future characteristics of the region from the perspective of geography. This point of view is also justified by the fact that one part of the region lies in Temes County, Romania, and the other one in Voivodina, Serbia.

By taking this region as an example, we also aim at describing the significance of present day's regions in general, and also at outlining some theoretical issues, which are related to regional development.

1. Bevezetés

A Bánságot Bánátnak is nevezik, amelynek sík nyugati felét a középkorban Temesköznek is hívták. A Maros, a Tisza, a Duna által lezárt terület, keleten egészen a hegyek lábáig nyúlik. Ma egyik része Szerbiához, másik Romániához, és egy nagyon kis Tisza–Maros szöglet Magyarországhoz tartozik. A középkori magyar lakossága a török uralom alatt elpusztult vagy északra menekült. Temesvár visszafoglalása 1716 után indulhatott meg. Ekkor hozták létre a Temesi Bánságot, amelyet közvetlenül Bécsből kormányoztak.¹ Később határőrvidéket hoztak létre, 1876-ban a terület Krassó, Temes és Torontál megyékbe osztották be, ez a beosztás 1928-ig fennmaradt.

Az 1720-as években megindult a betelepítés, németek költöztek ide.² Mária Terézia és II. József uralkodása idején a betelepítés általános volt, telepítettek ide olaszokat, spanyolokat, franciákat, cseheket, bolgárokat, románokat, szerbeket. Önkéntes magyarság is érkezett; jöttek ide szegediek, palócok, Tolna és Pest megyeiek és békési reformátusok.³ A Bánság a történeti Magyarország nemzetiségi szempontból legtarkább területe volt,⁴ a különböző műveltségek egymásra hatását manapság is lehet tanulmányozni. Bálint Sándor ezt meg is tette több cikkében, művében.⁵

1890-ban Torontál megyében közel 100 ezer, Temes megyében 40 ezer magyar élt (németek, szerbek mellett). Temesben a németek és a románok voltak többségben.

1956-ban a mai Temes megyében, mely Torontál megye Romániához tartozó része, közel 160 ezer magyar élt főleg Temesváron és más nagy városokban. Telepes falvakban⁶ a lakosság dohánykertészettel foglalkozott. A kertészfalvakban általánosan elterjedt a vályogépítkezés a 19–20. században. A házakat náddal fedték be. Néhány Temes megyei községben a tanyák nyomait is meg lehet találni. A németek, románok, szerbek nem a tanyás gazdálkodás hívei voltak, viszont a magyarok igen. Szállásnak nevezték a tanyát, amely lakóházzal, ólakkal épült.

^{*} Egyetemi magántanár, SZTE JGYPK, ATI Földrajzi Ökoturisztikai Tanszék.

A Bánság földművelése a 19. század második felében virágzott. Gabonaféléket és kukoricát termeltek az agrárproletárok, cselédek, akik summásokként és részesként dolgoztak a nagybirtokon. A kisbirtokon a gazda és felesége dolgozott. A gabonavágás-kévekkötés férfimunka volt, Temesben a marokszedés női munka volt. Aratáskor (Péter-Pálkor) az aratóebédek főzése, megvendéglés szintén női munka volt. A községekben magyarok, románok, szerbek, németek együtt éltek egy településen – ez még ma is megvan.

A Bánát földrajzi lehatárolása a Kárpát-medencén belül természetföldrajzi szempontból látszólag egyszerű, pl. ha vízrajzi – Duna–Tisza–Maros határokat tekintjük.⁷ A Bánság fogalmát, határainak változásait földrajzi, néprajzi, szociológiai változások fényében kell vizsgálni, értelmezni, mivel mindig újabb és újabb bonyolultabb kérdések merülnek fel, és a megközelítés módszere is változik.

A Temesi Bánság, mint önálló régió 1718–1778 között sajátos helyzetű, társadalmi és gazdasági fejlődés szempontjából karakterisztikusan elkülönülő, specifikus térség, ahol a gyárpar, a kereskedelem és a szolgáltatások együttesen váltak a fejlődés motorjává, szoros kölcsönhatásban az árutermelő mezőgazdasággal.

A úthálózat jellegét a vonalas infrastruktúra kiépülése, az európai szintű mezőgazdaság megteremtése befolyásolta, és mindez meghatározta a régió belüli helyét és szerepét a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában.

A mennyiségi és minőségi változások a Bánság népesség- és településföldrajzi, gazdaságföldrajzi, történeti földrajzi, etnikai sajátosságainak ismerete alapján értékelhetők. Az európai gazdasági hatások érvényesülése, a népességnövekedés, a városok fejlődése, a korszerű vonalas infrastruktúra kiépülése, a nyersanyagok kitermelése, feldolgozása rendkívül dinamikus fejlődést indukáltak.

A Bánság (Bánát) mind önállóan, mind tágabb értelemben a Délvidék részeként kiemelkedő szerepet játszott. E dinamizmus 1848–49 után, ill. a kiegyezés után kiteljesedett és regionális fejlődési folyamatot alakított a régióvá vált Bánság.

A Monarchia piacait ellátó gabonatermesztési szerepe, a Krassó-Szörényi iparvidék országos jelentősége, az urbanizáció, a városhálózat sajátosságai, etnikai sokszínűsége, a jelentős pénzügyi-kereskedelmi igazgatási központjai révén az ország egyik legjelentősebb gazdasági térsége volt 1920-ig, és nem volt közömbös, melyik utódállam kapja meg a Bánásgot. A trianoni döntés alapján jött létre a Vajdasági Bánát és a Temesi Bánát.

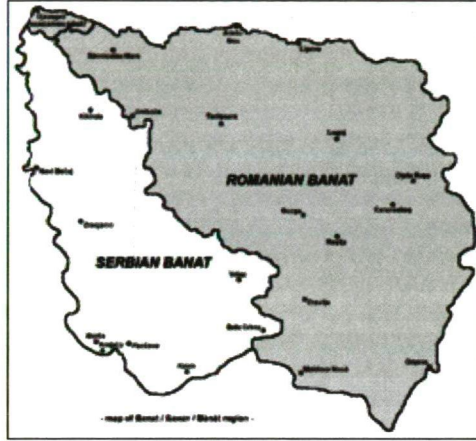
2. A Bánság, mint „régio” részeiről

Ma a kettős elnevezés általános Bánság avagy Bánát (németül, románul, szerbül), viszont a földrajzi és a történelmi „régio” a Kárpát-medence délkeleti részén magyarul Bánáság. Tehát a régió három államhoz tartozik: a nagyobbik része (18 945 km²) a Kelet-Bánáság (Temesi Bánáság), amely Romániában van, kisebb része (9307 km²) a Nyugat-Bánáság, amely a szerbiai Vajdaság területén helyezkedik el, a legkisebb része (217 km²) Magyarországon található, Csongrád megye déli részén (*1. térkép*). A Bánság földrajzi és kulturális egységet képez Bácska és a történelmi Erdély között. A romániai részét ugyanakkor a mai szóhasználat szerint általában a tágabb értelemben vett Erdély részének tekintik.

2.1. A Vajdasági Bánáság

A Bánáságnak a Vajdasághoz tartozó nyugati része 3 közigazgatási egységből áll: az Észak-Bánásági, a Közép-Bánásági és a Dél-Bánásági körzet, egy kis terület, Palilula Belgrád része lett. A vajdasági Bánáság legnépesebb városai Nagybecskerek és Pancsova.

1. térkép. A Bánság jelenlegi felosztása
Map 1. The Banat in the recent days

Forrás: Wikipedia

Közel 2 évtizede vizsgáljuk a dél-alföldi határ menti településeket, ezért örültem a Táj és népi kultúra 3. kötetének, amely Észak-Bánság 3. általam is kutatott településének néprajzát vizsgálta (Majdán, Rábé, Oroszlámos). Mind a három település határ menti; lakossága minden sorsot megélt. Majdány és Rábé a szerb–magyar–román hármas határ mellett fekvő, a trianoni szerződés óta először Jugoszláviához, majd Szerbiához tartozó 2 kis falu. A trianoni határ megvonása (1920) előtt a 2 község közigazgatásilag Torontál megye törökkanizsai járásához, gazdasági kapcsolatai alapján Szeged város agglomerációjához tartozott. A 2 település történetében sok közös vonás fedezhető fel, mivel Magyar kultúrával, közös gyökerekkel rendelkeznek. Okleveles forrásaik és a régi épületek maradványai az Árpád-korból valók. Oroszlámos monostora és vára a Tisza–Maros köz jelentős központja volt.

2. térkép. Rábé és Klein Szigeth (Sasülés) a II. Katonai adattelvétele
Map 2. Rábé and Klein Szigeth on map of the second military survey

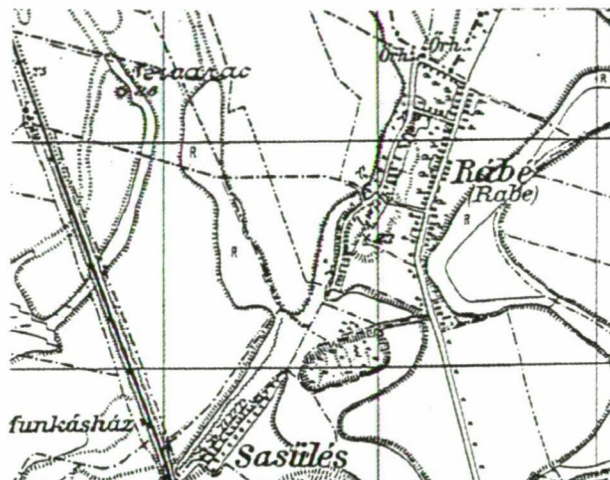

Forrás: Szerk. Juhász A. (1999). Táj és népi kultúra 3. kötet p. 14. old.

A kis falutól tanyasor húzódott, melyet a térképen Klein Szigeth (Kis-Sziget) néven jelöl. A Sasülés neve is tanyasort jelent, melynek lakói, magyar családjai rokoni kapcsolatba kerültek a majdányi telepesekkel (2. térkép).

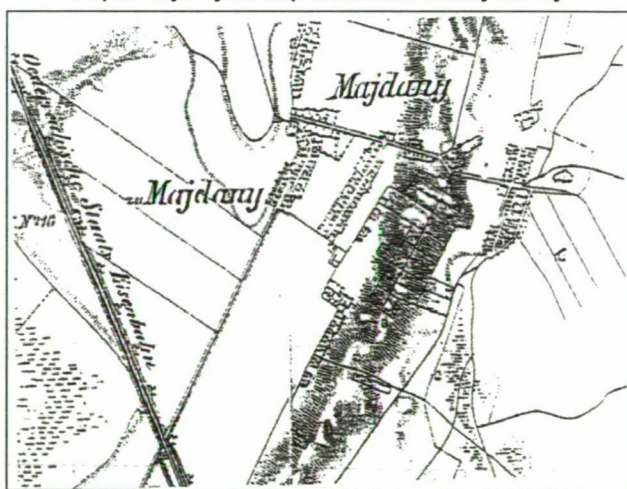
A III. katonai felmérés térképe szerint Rábé kiépültsége teljesebb, az Óbéba–Majdány felőli egytűcs település újabb és újabb beépülésekkel többtűcs lett. A lakosság száma kicsit növekedett (3. térkép).

3. térkép. Rábé és Sasülés a III. katonai adatfelvételen
Map 3. Rábé and Sasülés on map of the third military survey

Forrás: Szerk. Juhász A. (1999). Táj és népi kultúra 3. kötet p. 15. old.
 Rábén az 1860-as években 53 ház volt.

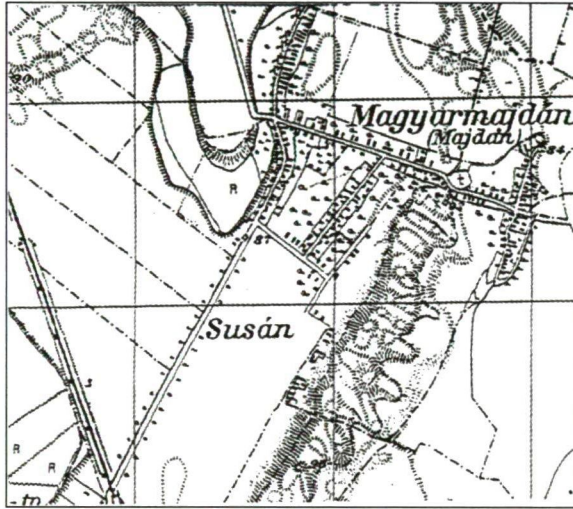
4. térkép. Majdány a II. Katonai adatfelvételen
Map 4. Majdány on map of the third military survey

Forrás: Szerk. Juhász A. (1999). Táj és népi kultúra 3. kötet p. 16. old.

Majdány településszerkezete nem olyan szabályos, mint Rábée és Oroszlámosé. Mindhárom település a kialakult település-szerkezetét megtartotta, még akkor is, ha csökkent a házak és a népesség száma is. Mind Rábé és Majdány népessége csaknem színmagyar és római katolikus vallású volt a 19.-20. század fordulóján. Ugyanakkor a közeli községekben, pl. Gyálán szerb többségű, Óbécán román, Oroszlámoson, Szőregen és Törökkanizsán magyar-szerb, Kübekházán magyar–német lakosok éltek.

5. térkép. Magyarmajdán és Susán a III. katonai adatfelvételen
Map 5. Magyarmajdán and Susán on map of the third military survey

Forrás: Szerk. Juhász A. (1999). Táj és népi kultúra 3. kötet p. 17. old.

A 3 részre osztott Bánságban hasonlóságok vannak a természeti és a gazdasági adottságokban és az emberi mentalitás tekintetében. Ám amennyire hasonlóak, annyiban különböznek is a politikai változások hatására. A társadalmi és gazdasági tényezőkre az elmúlt közel egy évszázad komoly hatással volt. Mindezek megbízható adatokkal igazolhatók. Szinte minden településen, de különösen a városokban, Törökkanizsán és Nagybecskerekben gyarapodott a lakosság. Általában a népesség a kisebb falvakból vándorolt a városokba. A migráció a századforduló után Kikinda és Törökkanizsa városokat érintette leginkább. Később az iparosodás segítette az urbanizálódás fejlődését. A II. világháborút követően a központosított gazdaságpolitika időszakát jelentik.

1974-től az jugoszláv alkotmány biztosította a Vajdaság teljes autonómiáját. A későbbi népszámlálások (1981, 1991, 2002.) már nem a lakosság növekedéséről, hanem a csökkenéséről szólnak. A gazdasági fejlődés is megakadt. Okát a polgárháború negatív társadalmi-gazdasági eseményeinek mutatói alapján értelmezhetjük.⁸ Sokan menekültek a háború elől. A magyar menekültek Jugoszlávia belsőbb területeiről érkeztek, s így a szerbek kerültek a kitelepítettek helyére. Mindemellett a nemzetközi elszigeteltség és a gazdasági embargó ez idő alatt általános volt. Egyes települések: Rábé, Jazovo, Majdán elnéptelenednek, más települések, pl. Oroszlámos teljesen szerb betelepítettekkel népesült újra. Észak-Bánát kulturális-gazdasági fellendülése elképzelhetetlen a Vajdaság új gazdasági autonómiája nélkül. 2009. év végén hallhattunk a gazdasági-politikai autonómia megújításáról, viszont a vajdasági autonómia működése még várat magára.

2.2. TEMESI BÁNSÁG

A Kelet-Bánság, amely Romániához tartozik, a legnagyobb, és 2 megyét, Temes és Krassó-Szörény megyét foglalja magába.

Temes megye

Nemcsak területileg, hanem fejlettség szempontjából is a legfejlettebb megyéje, Bukarest után Romániának mind a külföldi tőke beáramlását, mind az ipari termelést figyelembe véve.⁹ A hagyományos cégek mellett több országból beruházó cégek jelentek meg, melyek elsősorban a zöldmezős telepítéseket szorgalmazták a közös, helyi vállalkozások mellett. A külföldi beruházók közül Németország rendelkezik a legnagyobb gazdasági potenciával; őt követi Olaszország, az USA, Luxemburg, Svájc és Magyarország. A beruházók színes palettáján Magyarország az utolsó helyen van. A megyeszékhely: Temesvár lakosságával gazdasági, oktatási és kutatási bázist biztosít a Temesi Bánság fejlesztéséhez. Infrastrukturális fejlettségével kedvező földrajzi helyzetéből adódóan rendkívül fontos közigazgatási szerepet játszik. Felvevő piaca és kutatói háttere is jelentős.

Temesvár földrajzi fekvése révén az országhatáron átnyúló kapcsolatokat tud teremteni Béccsel, Ljubljánával, Prágával, Budapesttel, Prágával. Önálló repülőtere is előnyt jelent a már meglévő és az újonnan alakuló kapcsolódásokhoz.

Krassó-Szörény megye

Gazdasági-társadalmi aránya mára már szerényebb a nehézipari termelés súlyának csökkenése miatt.¹⁰ Érintett ágazatok voltak a vasérctermelés és a kőszéntermelés. Az egyes feldolgozó ágazatok „mélyrepülésben” vannak. Ennek hatásaként az inflációs ráta emelkedett a fogyasztói árakkal együtt. A munkanélkülégi ráta magasan a romániai országos átlag felett van. Mindezeknek több oka van: a természeti adottságok és a gazdasági struktúra átalakulása, az ipar lokomotív szerepének megszűnése⁵. Az ipari ágazatoknak át kellett volna lépni az intenzív szakaszba, ami a termelési volumen helyett a termelési hatékonyságot tartja szem előtt. További okok az európai gazdaság strukturális változásának hatása, ami azt jelenti, hogy az ipar szerepét a tercier és a kvaténer szektor veszi át. Elmaradt a piacgazdaságra való áttérés, ami összefügg a természeti és a környezeti rekultiváció alacsony szintjével, az infrastruktúra fejlesztésének hiányosságaival és a hatékony működő tőke kisebb érdeklődésével.

3. Összegzés

Összességében a Bánság a trianoni határok meghúzása előtt egy valóságos régió volt, s ez a régió a feldarabolásával sokat veszített értékéből. A történelmi gyökerek segítségével, valamint a régióvá válás folyamatainak erősödésével a Duna–Körös–Maros–Tisza Együttműködés valódi funkcionáló működésével ismét létezhet, fejlődhet, és valódi régióvá alakulhat.¹¹

JEGYZETEK

1. Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In: Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs-Budapest. 2009. 25–44. old.
2. Marjanucz L. (2002): Adalékok a Habsburg berendezkedés és telepítés bánsági történetéhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történelmi Tanulmányok. 5. Szeged. 2002.

3. Balassa Iván: (2003): A szomszédos országok magyarjainak néprajza 203–207. old; 441–449. old. Szeged
4. Marjanucz L. (2003/a): Autonómia és regionalitás összefüggései a Temesi Bánság 18. századi történetében. In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.). Autonóm közösségek a magyar történelemben. Kiskunfélegyháza. 107–119. old.
5. Bálint S.: 1975. A szegedi nagytáj települései. In: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1974–75. Szeged.
6. Marjanucz L. (2003/b): A Temesi Bánság településtörténetéhez. In: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. Szeged. 131–135. old.
7. Kókai S. (2002): A bánát etnikai földrajzi jellemzői és sajátosságai a XX. sz. elején In: Természettudományi Közlemények 2. Nyíregyháza 139–161. old.
8. Erről bővebben lásd Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest. 161–166. old.
9. Suciú, Nicoleta: Temes megye, In: Tanács L.–Siciú, N.–Rogavac, D. (szerk.) Eurorégió. Szeged.
10. Ghibus, M.: Krassó-Szörény megye In: Tanács L.–Siciú, N.–Rogavac, D. (szerk.) Eurorégió. Szeged.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Bálint S. (1975): A szegedi nagytáj települései. In: A szögedi nemzet. A szegedi nagytáj népelete. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, 1974–75. Szeged.
- Balassa Iván (2003): A szomszédos országok magyarjainak néprajza 203–207. old.; 441–449. old. Szeged.
- Ghibus, M.: Krassó-Szörény megye In: Tanács L.–Siciú, N.–Rogavac, D. (szerk.) Eurorégió. Szeged.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest. 161–166. old.
- Gulyás László (2009): A Bánság a török kiűzésétől 1918. In: Horváth Gyula (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus. Pécs–Budapest. 2009. 25–44. old.
- Juhász A. (1999): Két észak-bánsági falu településnéprajza. In.: Észak-Bánság paraszti műveltségéből. Táj és népi kultúra 3. kötet. JATE Néprajzi Tanszék, pp. 7–30. old.
- Kókai S. (2002): A bánát etnikai földrajzi jellemzői és sajátosságai a XX. sz. elején In: Természettudományi Közlemények 2. Nyíregyháza 139–161. old.
- Kókai S. (2004): A Bánát fogalma és határainak változása 1779-ig. In: Természettudományi Közlemények 4. Kókai Sándor (szerk.) Nyíregyháza. 179–195. old.
- Marjanucz L. (2002): Adalékok a Habsburg berendezkedés és telepítés bánsági történetéhez. A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve. Történeti Tanulmányok. 5. Szeged. 2002.
- Marjanucz L. (2003/a): Autonómia és regionalitás összefüggései a Temesi Bánság 18. századi történetében. In: Bánkiné Molnár Erzsébet (szerk.). Autonóm közösségek a magyar történelemben. Kiskunfélegyháza, 2003. 107–119. old.
- Marjanucz L. (2003/b): A Temesi Bánság településtörténetéhez. In: Múzeumi Kutatások Csongrád Megyében. Szeged. 131–135. old.
- Suciú, Nicoleta: Temes megye, In: Tanács L.–Siciú, N.–Rogavac, D. (szerk.) Eurorégió. Szeged.